

ЕТНІЧНИЙ МІФ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ЯК РІЗНОВЕКТОРНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Розглянуто співвідношення міфологічної й історичної складових формування національного культурного простору. Розмежовано поняття «міф» та «історія», які мають спільні смислові поля розуміння. Зазначено, що маніфестація наративу залежить від унікальних особливостей становлення й розвитку окремого етносу, зокрема українського. Ціннісними смислами міфологічної складової історичного наративу окремих представників національної культури зумовлене суспільне значення особистої форми їх повідомлення. Сформульовано відмінність між міфом та історією, коли міф є сценарієм і моделлю майбутнього для культурного феномена – ним може бути окрема особистість, родина, група носіїв єдиної ідеї, прошарок чи стан, або велика одиниця – носій ціннісної свідомості – етнос, нація, раса, людство, а історія (як пояснення зв'язку між елементами множини, об'єднаними назвою «факти»), постає тільки пласким відображенням певного моменту чи етапу реалізації цієї моделі в системі координат науки «історія», які онтологічно обмежені набором включених для розгляду фактів (подій, явищ, інтерпретацій). Коли говоримо про міф, то його носій на будь-якому із зазначених рівнів свого включення в його культурну феноменалізацію насправді проживає цю модель і цим перетворює її з моделі як ідеальної уявної побудови або уявлення про майбутній хід подій на їх оприявненість, тобто він їх онтологізує і, тим самим, надає, надихає життя самому міфу і самому собі. Він стає і дійовою особою, і виконавцем того, що заповідано і має здійснитись. У цьому й полягає велика і єдино можлива для прочитання й реалізації функція міфу, чим визначається його фундаментальна життєва цінність.

Ключові слова: етнос, міф, історія, наратив, повідомлення, цінність, культурний простір.

Міфологічній складовій у вивченні характеру і способу формування національного культурного простору надається надзвичайно важливе значення. Саме тут, згідно з онто-гносеологічним принципом єдності змін реальної та пізнавальної картини світу, міститься вихідний пункт і серцевина всього подальшого шляху національної історії. Проблема полягає в тому, що поняття міфу дуже тісно поєднане у понятійному і смисловому планах з поняттям історії. Таку їх генетичну спорідненість у подальшому можна простежити і розвести залежно від дослідницького підходу. Саме цей методологічний баланс і становить значну трудність. Міф та історія мають спільний об'єкт вивчення, звісно, якщо йдеться про історію соціокультурних етнічних спільнот різного типу і рівнів організації, а не про історію як таку, що є фактично гносеологічним виміром фізичного часу у сфері людської діяльності. Зважаючи на зазначене, ці поняття у певному контексті можуть сприйматись як тотожні, натомість, перетинаючи межу, смисли понять міф та історія стрипкоподібно розходяться. Виявленню деяких смислових аспектів цього розрізнення і наслідків, які з них випливають, особливо для царини конкретного застосування понять міф та історія в національному розвитку, і присвячено цю статтю.

У визначенні стану дослідження цієї проблеми є своя специфіка. Поняття «історія України» не можна вважати предметом дослідження тому, що у цьому випадку відбувається збіг предмета й об'єкта, що гранично розширює коло дослідження. Водночас, і поняття «міф України», яке досить поширене у різних контекстах саме по

собі теж не є прийнятним. Адже в останньому випадку, частіше за все, поняття «міф» вживається у заздальгедь зниженому і спобутовленому значенні – як «вигадка» чи «недостовірна розповідь». Однак саме від цього, не основного значення поняття «міф» інтенція свідомості переноситься і на сприйняття підпорядкованого цьому ключовому значенню матеріалу і вже далі komponується у відповідній керованій автором площині залежно від мети викладу. Значення поняття «міф» як ціннісної світоглядної пізнавальної системи у ньому залишається, але це останнє значення стає підпорядкованим першому і діє вже як редуктор спрямування індивідуальної свідомості у визначену оповідачем площину. Так можна розглядати, наприклад, численні праці чи тексти, жанр яких не є суто науковим, він – науково-публіцистичний або суто публіцистичний і провокативний, але саме це і споріднює його з предметом викладу – міфом як вигадкою, хоча вигадка – це зовсім не проста річ. Використання слова «міф» у назві спонукає свідомість звернутись до пропонованого матеріалу, оскільки він начебто має містити нарешті правду, яку приховували. І тут діє радикальний збіг назви, смислу і впливу, який і є зокрема предметом розгляду. Належними саме до такого типу викладу можна вважати численні джерела, присвячені синтезованому у цьому жанрі «міфологічному» тлумаченню історії і культури України в означеному аспекті.

Монографія історика С. М. Плохія «Козацький міф: історія та національне питання в епоху імперій»¹ є одним з останніх досліджень у цій галузі. Національний міф у ментальному вимірі – це вірування, поширені у формі наративу, у яких історично оспівуються походження народу та його героїчні розповіді про своє існування. С. Плохій говорить: «Що стосується терміна “міф”, я притримуюсь означення, яке запропонував Джордж Шепфлін, дослідник східноєвропейської політики і співредактор збірки статей “Міфи і нація”: “Міф – це один з інструментів, за допомогою яких колектив, зокрема нація, встановлює й означає засади власного буття, свою систему моралі і цінностей. У цьому сенсі міф є набором переконань, зазвичай оформлених у наратив, які спільнота сповідує про себе”². Згідно з Шепфліном, – а в цьому випадку він іде за багатьма іншими вченими, які поділяють антропологічний підхід в дослідженні міфу, – “головне значення має зміст міфу, а не його історична достовірність”³.

Ідеться про публікації О. Забужко⁴, Ю. Мицка⁵, І. Лосіва⁶, В. Білінського⁷, Я. Гордієнка⁸, О. Бузини⁹ та ін. Однак є площина національної міфології. Це велика

¹ Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій / Сергій Плохій ; авториз. пер. з англ. М. Климчука. – К. : Laurus, 2013. – С. 21.

² Schöpflin G. The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths / George Schöpflin // Myths and Nationhood / ed. G. Hosking and G. Schöpflin. – New York : Routledge, 1997. – P. 19.

³ Там само.

⁴ Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К. : Абрис, 1997. – 144 с.

⁵ Мицик Ю. Переяславська Рада 1654 року: міфи та реальність (до проблеми відзначення 350-річчя Генеральної козацької ради в Переяславі) / Ю. Мицик; Розмову вів В. Власов // Історія в школах України. – 2003. – № 4. – С. 46–50.

⁶ Лосів І. Потреба міфу: дещо про національний проект України [Електронний ресурс] / І. Лосів. – Режим доступу: – <http://www.lab.org.ua/article/545/> – Дата доступу: 20.03.2015.

⁷ Білінський В. Б. Україна Моксель або Московія : роман-дослідження : у 3 кн. / В. Білінський. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2009. – Кн. 1. – 376 с., Кн. 2. – 320 с.; Кн. 3. – 320 с.

⁸ Гордієнко Я. Errare humanum est: 50 нарисів з українського примарознавства / Яків Гордієнко. – К. : Дуліби, 2014. – 210 с.

⁹ Бузина О. Тайная история Украины-Руси / О. Бузина. – К. : Довіра, 2006. – 319 с.

спадщина, створена зусиллями класиків української культури, у якій відзеркалено міфорелігійні уявлення українського народу, – праці І. Нечуй-Левицького, П. Чубинського, П. Єфименка, М. Драгоманова, Б. Грінченка, І. Франка, М. Маркевича, П. Іванова, В. Милорадовича, В. Гнатюка. Вони органічно перетікають у праці сучасних дослідників слов'янської й української міфології – Д. Антоновича, В. Іванова, В. Топорова, Б. Рибаківа, Б. Успенського, В. Войтовича, Є. Шморгуна, а також у видання, присвячені упорядкуванню, сучасному тлумаченню, систематизації української міфології. Зазначені тлумачення смислу міфорелігійних уявлень і міфології (з урахуванням тлумачення самого поняття) можна розподілити на три напрями: дослідження власне української міфології як найдавнішої системи світоглядних уявлень українського етносу в координатах безумовно позитивного оцінювання ціннісного смислу духовного доробку народу; використання поняття «міф» на ґрунті соціоісторичного розвитку українського народу в контексті дослідження або самостійного формування сучасних міфологічних уявлень як генералізуючого паттерна спрямування ціннісної свідомості у річище виявлених чи прихованих ціннісних установок автора дослідження; свідоме використання ціннісного формуючого потенціалу неоміфологічного знання для дискредитації власне національного міфонаративу й утворення таким чином «сірого» поля ціннісної свідомості для використання його у формуванні альтернативної або руйнівної ціннісної міфоустановки свідомості. У кожному разі, дослідження саме методологічного потенціалу розрізнення і використання понять міфу та історії в контексті національної міфотворчості постає актуальним завданням культурологічної науки, зважаючи на потужний, якщо не сказати абсолютний формуючий потенціал міфоісторичних наративів.

Відмінність між словосполученнями «історія України» та «міф України» або «наратив України», які ми часом вживаємо як синоніми, полягає у принциповій відмінності наслідків, які випливають зі способу застосування (розуміння) першого словосполучення і другого (других). У першому випадку йдеться про пасивне, певною мірою, вибудовування дослідником (істориком, суспільствознавцем, політологом, культурологом, тощо) картини минулого. Вона будується (комплюється) з тих фактів, яким він володіє, або які доступні його сприйняттю й опрацюванню з урахуванням обмежень (або «розширень») часового й ідеологічного характеру. Крім того, можуть бути враховані і його особисті здібності, і здатність до інтерпретації певних сукупностей фактів та їх логічного «додумування», і навіть конструювання за допомогою уяви як способу дозволеної інтерпретації чи такої, яка переходить її межі. Коли йдеться про наратив, не можна говорити про факти та інтерпретації. Загалом можна сказати, що міф – це найбільш важливий джерельний синтезуючий універсальний за своїм значенням факт, даний як недоказова очевидність певній свідомості, який має бути реалізований у цілісності і непорушності своїх смислів в існуванні (історії) культурного феномена, якому він належить. Цього разу мається на увазі феномен України, українства, української культури та розгортання і становлення її культурного простору.

Отже, якщо стисло сформулювати відмінність між міфом та історією, то міф буде сценарієм і моделлю майбутнього для культурного феномена. Ним може бути окрема особистість, родина, група носіїв єдиної ідеї чи то об'єднаної єдиною ідеєю як то партія клас, прошарок чи стан, або велика одиниця – носій ціннісної свідомості – етнос, нація, раса, людство. Історія ж є тільки пласким відображенням певного моменту чи етапу реалізації цієї моделі в системі координат науки «історія». Вона онтологічно обмежена набором узятих для розгляду фактів (подій, явищ, інтерпретацій), а гносео-

логічно – вузькими (щодо себе та інших дослідників) межами інтерпретацій обраних чи доступних для обрання груп фактів і панівною на цей момент (яка б вона не була сучасна чи здавалася б просунутою) парадигмою пізнання. Зрозумілим стає і наслідок цієї принципової відмінності. Коли ми говоримо про міф, то його носій на будь-якому із зазначених рівнів свого включення в його культурну феноменалізацію, насправді, проживає цю модель і цим перетворює її з моделі, як ідеальної уявної побудови (або уявлення про майбутній хід подій) на її оприявненість. Саме носій онтологізує і, тим самим, надає життя не лише міфові, а й самому собі. Він стає і дійовою особою, і виконавцем того, що заповідано і має здійснитись. У цьому й полягає велика і, на наш погляд, єдино можлива для прочитання й реалізації функція міфу, якою визначається його фундаментальна життєва цінність. Історія є спробою в історично визначених методах і формах відчужено і відсторонено проінтерпретувати вирваний не стільки з контексту подій, скільки з самого життя факт (який тільки за такої процедури і перетворюється на факт) і надати йому уявної, позірної смислової цінності. У комбінації з іншими раціональними схемами пізнання світу, які ґрунтуються передусім на принципі, протилежному онто-гносеологічному принципу роз'єднання суб'єкта і об'єкта, така цінність самими раціональними схемами і вичерпується.

Зупинимось на дії цього принципу щодо феномена української культури та її міфу, але попередньо розглянемо деякі інтерпретації поняття міфу і міфосвідомості, які можуть прояснити і підтвердити запропоноване тлумачення. Зазначений підхід до вивчення українського міфонаративу має розглядатись у річищі загальних світових підходів до розуміння міфу. Серед них близькими до запропонованого є концепція відомого румунського мислителя і культуролога М. Еліаде. Зокрема, мислитель так тлумачив історію й міф: «Я не намагався йти шляхом умоглядного аналізу історичних явищ, а вивчав основоположні уявлення давнього суспільства, яке хоча і знає певну форму “історії”, але докладає всі зусилля до того, щоб її уникнути (не брати до уваги) <...> Це прагнення не враховувати історію і бунт проти неї впливають не просто з консервативних тенденцій примітивних суспільств. У цьому зневажанні історією, тобто подіями, які не мають доісторичного прообразу у цій відмові від профанного безперервного часу можна вбачити певну метафізичну оцінку людського існування <...> З усією певністю можна сказати, що західна філософія, якщо взагалі припустимо таке слововживання, може виявитися провінційною, якщо обмежиться вивченням тільки власної традиції і, наприклад, обмине увагою проблеми та відкриття східної думки і, окрім цього, якщо вона буде визнавати тільки “положення” людини історичних цивілізацій і при цьому недооцінювати досвід “примітивної” людини, яка належить архаїчним суспільствам <...> Головна відмінність людини архаїчного і традиційного суспільства від людини сучасної, на яку сильний відбиток наклав іудео-християнський комплекс, полягає у тому, що перша відчуває себе нерозривно пов'язаною з космосом і космічними ритмами, тоді як сутність другої полягає у її зв'язку з історією»¹. Оскільки варіантів розуміння і тлумачення поняття міф нескінченна кількість, що говорить про справді невичерпний його пізнавально-перетворювальний потенціал і є вже непрямим свідченням правильності обраного шляху, звернемось до таких його тлумачень, які видаються досить авторитетними і, водночас, такими, що рухають нас у річищі запропонованого підходу. Побачимо синтезований новий смисл поняття «міф» у його онто-

¹ Еліаде М. Миф о вечном возвращении (Архетипы и повторение). Предисловие автора // Элиаде М. Космос и история : избранные работы / Мирча Элиаде ; пер. с франц. и англ. ; общ. ред. И. Р. Григулевича, М. Л. Гаспарова. – М. : Прогресс, 1987. – С. 27–29.

гносеологічному застосуванні на основі врахування ще одного типу розуміння міфу – «внутрішнього» розуміння.

Видатний мислитель О. Лосев присвятив велику увагу дослідженню природи міфу та унікальності його функцій у структурі людської свідомості. Філософ, на основі логічно обґрунтованого і комплексного дослідження різних вимірів його втілення й функціонування, так сформулював остаточну діалектичну формулу міфу: «Міф є у словах дана чудесна особистісна історія»¹. У цьому випадку варто з'ясувати використання всіх поданих у «міфічній формулі» О. Лосева понять у їх поєднанні, що утворює, врешті-решт, цілісний смисл та у зв'язку із швидким накопиченням та перетином смислів відносно основної системи категорій цього фрагмента дослідження. Поняття «історія» у цьому контексті слід розглядати невіддільно від визначальних слів «чудесна» та «особистісна». Чудесна історія і є тим самим нарративом, яким живе архаїчна людина, який, з його розгортанням стає реальністю і відтворюється як культове дійство відповідно до явленого у нарративі прообразу, що потім тільки і стає історією, коли його дослідник розглядає у подальшому як факт, що вже відбувся. Для вченого ці факти справді є історією, оскільки він, по-перше, не сприймає їх особистісно. Ще з античності відома формула роботи історика – без гніву і пристрасті. Отже, міф – це особистісна історія. А історія – це відчужений компедіум мертвих фактів, сформованих відповідно до актуальної установки дослідника. «Чудесна» тому, що долучає індивідуальну свідомість до того незбагненого дива творення або вторгнення у буденне життя надприродних (сакральних) сил, завдяки яким і осмислюється існування людини. Отже, ця історія насправді і особистісна, і чудесна. До того ж, вона є фактом для людини архаїчної, колективної свідомості. Це означає, що міф поширює свою дію у двох вимірах, єдність яких становить об'ємну модель культурного простору. З одного боку, чудесна історія особистості займає простір її свідомості і формує його внутрішню, психологічну топологію. Своєрідну карту ціннісної свідомості особистості. Цей шлях і є відображенням його у понятті «духовний вимір». З іншого, – формується протокультурний простір, у матеріальному, територіальному смислі. Річка, озеро, гора, гай, ліс, великий камінь тощо – усе це структурні елементи того культурного простору, з якими пов'язане переживання нарративу і вихід або дія священної сили чи пам'ять про священну подію, які поширюються і на носія, і на природний об'єкт. Відбувається втілення визначення О. Лосева у його подальшому синтезі зі смисловим словосполученням «культурний простір».

Таким чином, більш зрозумілим стає налаштування колективної свідомості українського протоетносу у зв'язку з його проміжним становищем в історії. Для його подальшого прояснення варто взяти до уваги ще одне положення румунського мислителя. М. Еліаде вважав, розробляючи міфологічну тематику у свідомості людини давніх часів, що у певний момент, перебуваючи у колі міфологічного сприйняття світу, людина починає розуміти свою поступову віддаленість від магічної реальності міфу, до якої вона цілком належала перед цим. Унаслідок цього вона починає відчувати ту відмінність сприйняття, яка була зафіксована як відмінність безпосереднього перебування у міфові як живій реальності, яка творить буття людини, і все більше поглинання себе новою, іншою реальністю, у якій немає вже місця сакральному (тобто це місце стає все більш обмеженим і маленьким), а простір займає профанна реальність,

¹ Лосев А. Ф. Диалектика мифа // Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура / А. Ф. Лосев. – М. : Изд-во политич. лит., 1991. – С. 169.

якої священне не обіймає. Саме цей стан можна описувати у такій системі координат, як набір фактів, що вони, як мертві, не чинять спротиву, можуть бути інтерпретовані у будь-який спосіб і їхню комбінацію та різні типи їх комбінацій можна назвати власне історією, чим радикально відрізняється вона від міфу. М. Еліаде називав стан архаїчної людини, яка усвідомила, що міф (сакральне) спливає з її життя жахом перед історією. Для усвідомлення відмінності використання термінів і категорій, що у різних авторів, які заклали класичний фундамент розуміння міфологічного комплексу архаїчних народів та його трансісторичної інтерпретації відносно історії народів історичних (до яких і належить протоукраїнський етнос), з урахуванням пропонованого тлумачення щодо перехідності його колективної свідомості в ситуації розвитку процесів «історизації» на цій території, – наведемо відмінність у розумні категорій «міф» та «архетип», яку вказав сам М. Еліаде. Зокрема, дослідник зазначає: «<...> “Історія” космосу і людського суспільства – “священна історія” – встановлюється та поширюється за допомогою міфології. Більш того, ця історія може нескінченно повторюватися до тих пір, допоки міфи слугують зразками для церемоній, які періодично відтворюють великі події на початку часів. Міфи зберігають і передають парадигми – зразки, у наслідуванні яким відбувається вся сукупність дій, за які людина бере на себе відповідальність. Силою цих прообразів, що слугують прикладами, очевидцями яких були люди міфічного часу, періодично відтворюються космос та суспільство <...> неважко здогадатися, чому такі уявлення робили неможливими розвиток того, що ми зараз називаємо “історичною свідомістю”»¹.

Без будь-яких спрощених реакцій миттєво-стереотипної оцінки, поверхово сприйнятим смислом сказаного щодо національного буття варто зрозуміти, що думку М. Еліаде і позицію О. Лосєва у відповідній інтерпретації можна застосувати до становлення і розвитку українського етносу і його культури. Ідеться про те, що його духовно-історичне становлення відбувалося в ситуації перехідного, змішаного стану колективної свідомості і подвійної належності його парадигмам язичницького світосприйняття і християнського світовідношення. Адже певна відсутність спадкоємності або широкі лакуни у розгортанні української історії є неспростовним аргументом наявності тут проблеми. І якщо визнавати самоцінність і непроминуцність світового і «внутрішнього» значення української культури, важливо довести і розкрити це. А її не буде, доки не визначено всіх складових культурного наративу і простору народу, який може впевнено її усвідомити, без посилянь на запозичені в іншого народу (етносу) джерела іншою мовою та в іншій культурній і ціннісній традиції трактування.

Щодо розвитку уявлення про перехідний характер колективної свідомості протоукраїнського етносу, можна припустити, що перебування на перетині духовно-історичного і темпорально-просторового вимірів культурного розвитку межового (у загальному розумінні – Сходу і Заходу у відповідних межах застосування цього поділу) регіону, дає змогу говорити про можливість дії змішаної парадигми міфічного й історичного часу, про варіант консервації свідомості етносу у цих перехідних межах, і про невивчені, але такі що відкривають нові гносеологічні можливості моделі побудови її розвитку, підходи до яких і варто розглянути. Додамо зауваження М. Еліаде про специфіку його розуміння поняття «архетип», яке вживаємо за необхідності: «Використовуючи поняття “архетип”, я не показав ясно, що маю на увазі не ті ар-

¹ Элиаде М. К определению понятий «вечное возвращение» и «архетип» // Элиаде М. Космос и история : избранные работы / Мирча Элиаде ; пер. с франц. и англ. ; общ. ред. И. Р. Григулевича, М. Л. Гаспарова. – М. : Прогресс, 1987. – С. 29–30.

хетипи, які описав К. Г. Юнг. Це прикра помилка <...> Для Юнга, як відомо, архетипи – це структури колективного позасвідомого. Але я у своїй книзі зовсім не торкаюсь проблем глибинної психології і не працюю з уявленнями колективного позасвідомого. Я використовую поняття “архетип” так, як це робить Євгенію Д’Орс, як синонім до зразків для наслідування та “парадигм”, зрештою, в августинівському смислі»¹. Що впливає з цих різних координат бачення міфу щодо українського міфонаративу та української історії? Наведемо ще одну дослідницьку позицію. Важливу характеристику для розуміння міфу у визначеній для нас функції наративу та більш глибокого його розуміння дає Р. Барт. Не аналізуючи багатьох інших важливих смислів, які неодноразово досліджувались і розглядались у працях, присвячених його концепції міфу, сформулюємо ключову для цього фрагмента тезу, яку пояснимо далі. На думку Р. Барта, міф є універсальним пристроєм (це слово слід сприймати дуже умовно, воно є тільки вимушеною даниною невідповідності мови тим феноменам, які вона як предмет дискурсу намагається описати), який містить послання свідомості до самої себе, використовуючи при цьому будь-який доступний матеріал.

Розглянемо приклад, який він ретельно аналізує у своїй праці «Міф сьогодні»: «Сутність міфу не визначається ні тим, про що він розказує, ні його матеріальним носієм, оскільки будь-якому предмету може бути довільно надано значення: стріла, яку приносять на знак виклику, теж є повідомленням <...> Міфічне повідомлення формується з певного матеріалу, уже обробленого з метою певної комунікації; оскільки будь-які матеріальні носії міфу, образотворчі чи графічні, припускають наявність свідомості, яка надає їм значення, то можна міркувати про них незалежно від їхньої матерії»².

Спробуймо зробити деякі проміжні висновки, важливі для подальшого руху саме з цих, вимушено концентрованих у наведеному фрагменті думок філософа. Маємо факт особистої чудесної історії (О. Лосєв), зразок, за яким відбувається відтворення чудесних явищ у житті особистості (М. Еліаде) і тепер певне повідомлення, яке міф несе свідомості, використовуючи для цього, фактично, будь-який матеріал. З цього впливає, що повідомлення сформував той, хто його послав таким чином, що воно обов’язково доходить до адресата, незалежно від умов його прийому. Тобто, історичних умов, у яких опиняється свідомість людини. Але з цього може впливати і таке твердження: якщо прийом здійснюється незалежно від умов свідомості, яка сприймає, то саме послання є посланням свідомості самій собі. Тобто, воно нікуди не зникає і не трансформується. Воно постійно змінює зміст, та, знаходячи йому адекватну форму, тільки виконує функцію передавання чогось у нові умови самого себе. Тобто міф – це спосіб збереження свідомістю самої себе. Але якщо свідомість – тільки спосіб відображення (цього разу свідомо не включаємо у її розуміння властивості відтворення та творення реальності, бо про них власне і йдеться щодо предмету розгляду), то зміст послання для свідомості не є важливим. Адже вона ні на чому не затримується, вона тільки відображає. Це положення відповідає наведеним раніше міркуванням про позаособистісну природу свідомості. Але зміст повідомлення важливий людині. Що ж їй насправді важливо? Будемо виходити з того, що філософ довів: насправді, функція міфу – нести послання, і це послання, щоб бути

¹ Элиаде М. К определению понятий «вечное возвращение» и «архетип» // Элиаде М. Космос и история : избранные работы / Мирча Элиаде ; пер. с франц. и англ. ; общ. ред. И. Р. Григулевича, М. Л. Гаспарова. – М. : Прогресс, 1987. – С. 30.

² Барт Р. Миф сегодня // Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Ролан Барт. – М. : Прогресс ; Универс, 1994. – С. 73–74.

прочитаним і сприйнятим, має бути «запаковане», уміщене у певну обгортку. Мета цього уміщення не тільки зберегти його автентичний смисл і зміст протягом тривалої історичної одисеї, на яку розрахований міф. Так, це послання – слово, яке потрібно донести і передати. Але тут справа в іншому. Людина не тільки пасивний передавач послання у своїй історії. Вона – його активний користувач й інтерпретатор. Однак слово «інтерпретатор» слід розуміти зовсім по-іншому, ніж ми розуміємо роль інтерпретатора як історика в сучасній парадигмі суб'єкт-об'єктного пізнання, про яку вже йшлося. Тут ідеться про те, що міф як вмістилище і носій ціннісної енергії, заряджає нею реальність і змінює її в момент відповідного дотику тих елементів зовнішньої реальності – суб'єктів, носіїв свідомості, відповідних елементів самої реальності, які певним чином пристосовані, налаштовані, сформовані на її сприйняття.

У ситуації перетину духовно-історичного і темпорально-просторового вимірів культурного розвитку українського протоетносу, що дає змогу говорити про можливість дії змішаної парадигми міфічного й історичного часу, а також з урахуванням у цьому зв'язку посилення дії чинника «жаху» перед історією, і як наслідок – варіант консервації свідомості етносу у цих перехідних межах, саме «послання» національної свідомості самій собі може бути розглянуте в історичному вимірі свого оприявлення як поява різновимірних маніфестацій наративу в особистісній формі – своєрідних національних пророків, або «рупорів епохи» (Г. Гегель), у духовно-культурній діяльності яких маніфестують себе смисли міфологічного наративу-повідомлення. У чому ж воно полягає (тепер уже в історичному прочитанні) для України. Саме тут і виступає чинником бартівського скла-перешкоди на його шляху плюральність варіантів його (повідомлення) маніфестації в означених на початку статті варіантах тлумачення поняття «міф». Прикладом збігу «міфу-повідомлення» і «міфу-зразка» (як способу перетворення міфу на історію чи ціннісний факт історії) є діяльність діячів української культури, які артикулювали програму становлення і «цільового призначення» національного міфонаративу. Прикладом може бути систематичне викладення такої програми у працях Д. Донцова, у яких зокрема йдеться про такі його складові, як воля нації до життя, до влади, до експансії; войовничість; «романтичність» і безсанкціональність; емоціональність і фанатизм як прикмети аморальності, творче насильство меншості¹. Ще раз наголосимо, що цього разу йдеться не про детальний аналіз «націоналістичної» програми Д. Донцова, а про розуміння зазначеного на початку генерального принципу прочитання співвідношення міфу й історії, що у його національному варіанті втілення має і конкретні завдання втілення, і конкретні дати, і конкретні імена, що й становить улюблений предмет дослідження історика. Отже, у підсумку можна говорити про окреслення певних альтернативних підходів до розуміння «міфоісторичного» шляху формування культурного простору українського етносу з урахуванням тих історичних особливостей його розвитку, які можна виявити подальшим предметом розгляду: релігійних вірувань, мовної практики, становлення історичної свідомості та самої історії як зростання національного самоусвідомлення в об'єктивованих його формах: літературі, публіцистиці, політиці, філософії, тощо.

¹ Донцов Д. Идеологія чинного націоналізму / Дмитро Донцов // Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера : антологія. – 2-ге вид., перероб. і доп. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 71–74.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барт Р. Миф сегодня // Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Ролан Барт. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – С. 72–130.
2. Білінський В. Б. Україна Моксель або Московія : роман-дослідження : у 3 кн. / В. Білінський. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2009. – Кн. 1. – 376 с.; Кн. 2. – 320 с.; Кн. 3. – 320 с.
3. Бузина О. Тайная история Украины-Руси / О. Бузина. – К. : Довіра, 2006. – 319 с.
4. Гордієнко Я. Errare humanum est: 50 нарисів з українського примарознавства / Яків Гордієнко. – К. : Дуліби, 2014. – 210 с.
5. Донцов Д. Идеология чинного націоналізму / Дмитро Донцов // Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера : антологія. – 2-ге вид., перероб. і доп. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 69–76.
6. Элиаде М. Миф о вечном возвращении (Архетипы и повторение). Предисловие автора // Элиаде М. Космос и история : избранные работы / Мирча Элиаде ; пер. с франц. и англ. ; общ. ред. И. Р. Григулевича, М. Л. Гаспарова. – М. : Прогресс, 1987. – С. 27–28.
7. Элиаде М. К определению понятий «вечное возвращение» и «архетип» // Элиаде М. Космос и история : избранные работы / Мирча Элиаде ; пер. с франц. и англ. ; общ. ред. И. Р. Григулевича, М. Л. Гаспарова. – М. : Прогресс, 1987. – С. 29–31.
8. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К. : Абрис, 1997. – 144 с.
9. Лосев А. Ф. Диалектика мифа // Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура / А. Ф. Лосев. – М. : Изд-во политич. лит., 1991. – С. 21–186.
10. Лосів І. Потреба міфу: дещо про національний проект України [Електронний ресурс] / І. Лосів. – Режим доступу: – <http://www.lab.org.ua/article/545/> – Дата доступу: 20.03.2015.
11. Мицик Ю. Переяславська Рада 1654 року: міфи та реальність (до проблеми відзначення 350-річчя Генеральної козацької ради в Переяславі) / Ю. Мицик; Розмову вів В. Власов // Історія в школах України. – 2003. – № 4. – С. 46–50.
12. Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій / Сергій Плохій ; авториз. пер. з англ. М. Климчука. – К. : Laurus, 2013. – 440 с. – (Серія «Золоті ворота», вип. 5).
13. Schöpfung G. The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths / George Schöpfung // Myths and Nationhood / ed. G. Hosking and G. Schöpfung. – New York : Routledge, 1997. – P. 19–35.

Доманская Е. А. Этнический миф и национальная история как разновекторные составляющие формирования культурного пространства. Рассмотрено соотношение мифологической и исторической составляющей формирования национального культурного пространства. Разграничены понятия «миф» и «история», которые имеют общие смысловые поля понимания. Утверждается, что манифестация нарратива зависит от уникальных особенностей становления и развития отдельного этноса – в данном случае украинского. Ценностные смыслы мифологической составляющей исторического нарратива отдельных представителей национальной культуры обуславливают общественную значимость личной формы их сообщения. Сформулировано различие между мифом и историей, когда миф является сценарием и моделью будущего для культурного феномена – им может быть отдельная личность, семья, группа носителей единой идеи, состояние, или большая единица – носитель ценностного сознания – этнос, нация, раса, человечество, а история (как объяснение связи суммы элементов множества, объединённых названием «факты»), выступает только плоским отражением определённого момента или этапа реализации этой модели в системе координат науки «история», которые онтологически ограничены набором включённых в рассмотрение фактов (событий, явлений, интерпретаций). Если говорим о мифе, то его носитель на любом из указанных

уровней своей включённости в его культурную феноменализацию действительно проживает эту модель и этим превращает её из модели как идеального воображаемого построения или представления о будущем ходе событий на их «оприявленность», то есть он их онтологизирует и, тем самым, даёт жизнь самому мифу и самому себе. Он становится и действующим лицом, и исполнителем того, что заповедано и должно осуществиться. В этом и заключается большая и единственно возможная для прочтения и реализации функция мифа, чем определяется его фундаментальная жизненная ценность.

Ключевые слова: этнос, миф, история, нарратив, сообщение, ценность, культурное пространство.

Domanska O. A. Ethnic Myth and National History as a Multi-Vector Components of the Formation of Cultural Space. The ratio of mythological and historical components in the formation of the national cultural space is considered by the author in this article. The concepts of “myth” and “history” that have common semantic fields of understanding are differentiated according to their philosophical notions. The author affirms that the manifestation of the narrative depends on the unique features of the formation and development of a single ethnic group – in this case Ukrainian. The valuable meanings of mythological components in historical narrative of individual representatives of national culture determine the social significance of the personal form of its communication. The author formulated the distinction between myth and history, when the myth is both the scenario and the future model for a cultural phenomenon, a myth can be an individual person, a family, a group of single idea proponents, the state but the history (as an explanation due to the sum of a number of elements, united under one signification and named “facts”) acts only as flat reflection of a certain moment or phase of this model in the coordinate system of “history” science. When we are talking about the myth, its any proponent on any of these levels are involved in cultural phenomenon space thanks to this he has really to live this model. He becomes an actor and performer of this that is commanded and must be fulfilled. This is the largest and only possible function to read and to realize the mission of myth, what determines its fundamental value in life.

Keywords: ethnic community, myth, history, narrative, report, value, cultural space.